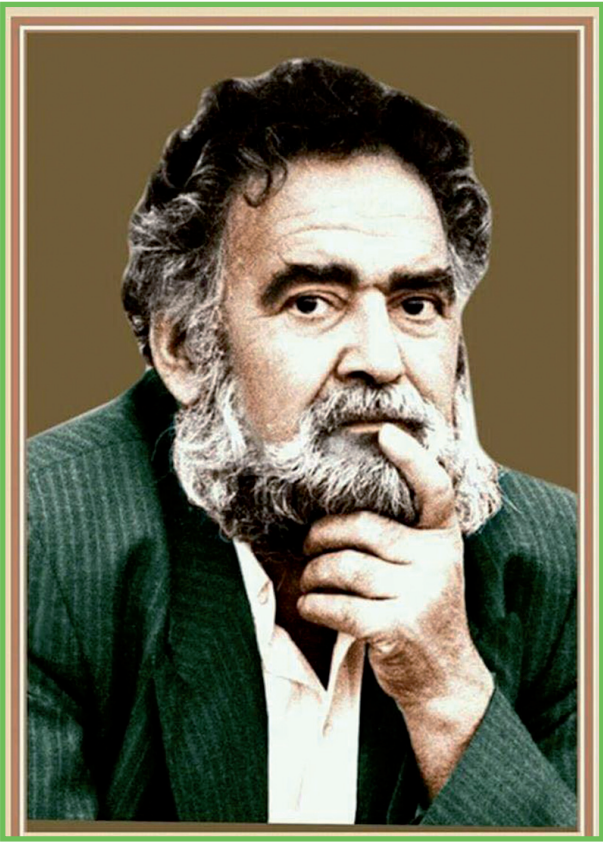

İstiqlal aşiqi Xəlil Rza Ulutürk

Kim qorumur öz yurdunu-yuvasını Udmasın yurd havasını!!!

Azərbaycanda haqq səsi, harayı, sərt baxışları, fikirləri ilə tanınan və sevilən, böyük bir məhəbbətin əhatəsində yaşayan xalq şairi Xəlil Rza Ulutürk. Bu ismi və müəllifi olduğu yaradıcılıq irsini sevməyən tapılmaz. Hər misrası şair olaraq onun kimliyini təqdim edib. Vətənpərvərlik duyğuları ilə zəngin ictimai-siyasi mövzulu yaradıcılığı xalqımızın bədii-poetik fikir salnaməsinin parlaq səhifələrini təşkil edən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə üsyankar şair olaraq daxil olub. Yaradıcılığı boyu qələmə aldığı misaralarında vətən məhəbbəti, torpaq sevgisi, sülh, əmin-amanlıq, azadlıq kimi dəyərlər ana xətt olaraq davam edib. Əzəmət, məğrurluq, qürur misralarından sevilərək ədəbi nümunələrini bəzəmişdir. Azərbaycanı sevən, onun müstəqil dövlət olması arzusu ilə yaşayan və çarpışan, bütün buxovları qırmaq, zəncirləri yox etmək, müstəmləkə və zülmün qarşısına sədd çəkmək istəyi onu azadlıq şairinə çevirdi. Bu məqsədlə yaradıcılıq yolunu davam etdirən Xəlil Rza Ulutürk zəngin və özünəməxsus bir irs yaratdı.

ƏDƏBİ ALƏMƏ AÇILAN YOLLAR

XX əsr Azərbaycan poeziyasının tanınmış nümayəndəsi, xalq şairi, filologiya elmləri doktoru, professor Xəlil Rza Ulutürk müasir Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına töhfələr verən verən sənətkar olaraq müstəsna rola malikdir. Azərbaycanın sevimli şairinə çevrilən Xəlil Rza Ulutürk kiçik yaşlarından, elə məktəb illərindən öz çalışqanlığı, fərsəti və davranışı ilə müəllimlərin, valideynlərinin rəğbətini qazanıb. Orta məktəbdə oxuduğu illərdə ədəbiyyata həvəs göstərüb, elə Salyan şəhər kitabxanasının ədəbiyyat dərnəyinə üzv yazılıb. Onun tərcümeyi-halını əks etdirən mənbədə göstərilir ki, 1939-1949-cu illərin məktəb həyatı Xəlilin bədii ədəbiyyat aləminə, necə deyirlər, poeziyanın əzablı, romantik yaradıcılıq meydanına çıxması üçün hazır-

lıq dövrü oldu. Onun şifahi xalq ədəbiyyatını, klassik və müasir yazıçıların əsərlərini mütaliə etməsi, istər-istəməz onda yazıb-yaratmağa güclü həvəs oyadıb. Xəlil onu **hə y ə c a n l a n d ı r a n**, düşündürən hadisələri bəzən poetik dillə ifadə etməyə çalışırdı. Onun ilk mətbu şeri "Kitab" 1948-ci ildə "Azərbaycan pioni" qəzetində dərc olunub. 1949-cu ildə Xəlilin Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsinə daxil olması, eləcə də Bakı ədəbi mühiti onun yaradıcılıq imkanlarına geniş yol açdı. Universitetdə ədəbiyyatşünas alim Cəfər Xəndanın, sonralar şair Bəxtiyar Vahabzadənin rəhbərlik etdiyi ədəbi dərnəkdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyində xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun başçılığı ilə keçirilən "Gənclər günü" məşğələlərində fəal iştirak etməsi Xəlil Rzanın şair kimi

püxtələşməsinə ciddi təsir göstərdi.

Ali təhsilini başa vuran Xəlil Rza əmək fəaliyyətinə "Azərbaycan qadını" jurnalı redaksiyasında başlayıb. O, burada ədəbi işçi vəzifəsində çalışdığı iki ildə dövrü mətbuatda çap etdirdiyi məqalə və şerlərlə ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edib. Gənc şair 1954-cü ildə SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü seçilir. Onun ilk şerlər toplusu – "Bahar gəlir" kitabı da nəşr olunur. 1957-ci ilin avqust ayında Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Xəlil Rzanı Moskvaya, M.Qorki adına Dünya Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində olan ikillik Ali Ədəbiyyat kurslarına göndərməsi də gənc şairin gələcəyinə inamla bağlı idi. Xəlil Rza institutda rus ədəbiyyatının görkəmli sənətkarı Pavel Antokolskinin rəhbərlik etdiyi bölmədə poeziyanın nəzəri əsaslarını öyrənməklə yanaşı, dünya xalqlarının mədəni irsi ilə yaxından tanış olub.

O SAHİLİ, BU SAHİLƏ BİRLƏŞDİRƏN, POLAD KÖRPÜM QILINCIMDIR, GÜNƏŞDİMDİR

Xəlil Rza Bakıya qayıtdıqdan sonra Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirib. O, 1963-cü ildə "Müharibədən sonrakı Azərbaycan sovet ədəbiyyatında poema janrı (1945-1950)" mövzusunda yazdığı dissertasiyanı uğurla müdafiə edib, filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsinə layiq görülüb. Müəllim kimi çalışdığı ilk illərdə Xəlil Rza dərs proqramı çərçivəsi ilə məhdudlaşmayıb, vətənpərvərlik ruhlu mühazirələrində qədim milli bəşəri dəyərlərimizdən və doğma dilimizdən ürək yanğısı ilə söhbət açıb.

Kim qorumur öz yurdunu-yuvasını
Udmasın yurd havasını!!!

Kim qorumur öz dilini

İtsin mənim gözümdən qoy ilim-ilim!

O sahili, bu sahilə birləşdirən,
Polad körpüm qılincımdır, günəşdimdir
Mənim dilim!!!

Ötən əsrin 80-ci illərinin axırlarında xalq azadlıq hərəkatı genişləndiyi zaman Xəlil Rzanın gur səsi Azərbaycanın bütün məkanında eşidilirdi. O, bütün varlığı ilə

xalq hərəkatına qoşularaq, hər yerdə rus şovinist siyasətini, Dağlıq Qarabağ torpağına təcavüz edən erməni daşnaklarını odlu-alovlu çıxışları ilə ifşa edirdi:

Biz Türkünün elləriyik,
Qeyrət, qüdrət selləriyik.
Daşnakları qovan bizik,
Dar gözləri ovan bizik.
Yeter meydan suladılar,
Yurdumuzu taladılar.

Son günlərini yaşayan sovet imperiyası ömrünü uzatmaq üçün 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanın paytaxtı Bakıda dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutdu. Bu qətlə, soyqırım siyasəti Qorbaçovun və onun əlaltılarının iradəsi ilə icra edilirdi. Bütün dünyanın açıq fikirlili adamları bu aksiyayı, bəşər tarixində misli görünməmiş qətləmi lənətlə qarşıladılar. Sovet ordusu tərkibində zirehli tanklarla, hərbi gəmilər və müasir silah növləri ilə yaraqlanıb xüsusi tapşırıqla Bakını gülləbaran edənlərin törətdiyi cinayətlər Xəlil Rzanı sarsıtmışdı. O, bütün qüvvəsi ilə gecə-gündüz dinclik bilmədən, üreyini məşələ çevirib xalqı düşmənlərə qarşı mübarizəyə səsləyirdi.

ARAMSIZ SORĞU-SUAL, AĞIR İTTİHAM

1990-cı il yanvarın 26-da Xəlil Rza SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi əməkdaşları tərəfindən həbs edilib Moskvaya Lefortovo həbsxanasına göndərilir. Aramsız sorğu-sual, ağır ittiham şairin iradəsini qıra bilmir, o, zindanda da mübarizəsini davam etdirir. 8 ay 13 gün öz mühitindən təcrid olunmuş şair odlu-alovlu qəlbini işığında "Lefortovo gündəliyini", 200-dən çox, şer, poema və məktubunu qələmə alır. Bu əsərlər mübariz şairin ictimai-siyasi dünyagörüşünü əks etdirməklə yanaşı, öz siqleti, bədii dəyəri, məzmunu cəhətdən milli poetik fikri zənginləşdirən misilsiz abidədir. "Lefortovo gündəliyi" şairin qəbul etdiyi Ulutürk təxəllüsünün vəsiqəsidir. Xəlil Rza 1990-cı il yanvarın 29-dək – 40 illik ədəbi-bədii yaradıcılığı dövründə öz əsərlərini "Xəlil Xəlilov", "Xəlil Xəlilbəyli", "Xəlil Odsever", "Xəlil Rza" təxəllüsləri ilə çap etdirib. "Xəlil Rza Ulutürk" təxəllüsü isə şairin keçdiyi mübarizə yolunun, ədəbi-mənəvi axtarışlarının məntiqi nəticəsi idi. Şair ömrünün son illərində, dörd il beş ay, 22 gün - 1994-cü il iyun ayının iyirmi ikisinədək, dünyasını dəyişən günədək yazdığı şerlərdə və nəşr etdirdiyi kitablarda Xəlil Rza Ulutürk imzasını qoymuşdur. Şairin vəfatından sonra, onun ömür-gün yoldaşı Firəngiz xanım XX əsrin axırlarından bu günədək Xəlil Rzanın şerlərini, gündəliklərini və tərcümələrini sahmana salıb sanballı kitab halında Xəlil Rza Ulutürk imzası ilə nəşr etdirib. O, Xəlil Rzanın yarımçıq işlərini – "işiq üzü görməyən küll halında qalmış əsərlərini" nəşr etdirməklə "onunla nəfəs alır", onu yaşadır, onu ölməzliyə, əbədiyyətə qovuşdurur.

Xatırladıam ki, Lefortovo həbsxanasında şəkər xəstəliyi olan Xəlil Rzanın səhhəti pozulmuşdu. 1990-cı il oktyabrın 9-da qatarla Moskvadan Bakıya gətirilən Xəlil Rza, bir ay davam edən məhkəmə prosesindən sonra azadlığa buraxılır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə azadlıq carçısı kimi daxil olan şairin bədii yaradıcılığının barlı-bəhərli çağında vətən eşqi, xalq məhəbbəti ilə çırpınan üreyi döyünməkdən qalır.

Zümrüd BAYRAMOVA